

Makkai Sándor történelmi regényciklusa: Táltos király és a Sárga vihar. A történelmi regény új virágkorát éli Magyarországon. Újabb regényirodalmunknak csaknem minden jelentősebb alkotása ehhez a műfajhoz tartozik és alig van komolyabban számbavehető írónk, aki meg ne próbálkozott volna a történelmi regénnyel. Külföldi hatás, mondhatná a felületes szemlélő, figyelemmel arra az Európaszerte felburjánzott divatra, amely előszeretettel veszi napjainkban irodalmi mondanivalóját a mult gazdag forrásából s a valóban megtörténtség történelmi realitásával igyekszik fedezni a költői átszövés romantikáját. Úgy érzi talán ez az irodalmi tudat, hogy a naturalizmuson s ennek különböző átalakulási fokozatain nevelkedett mai szemlélet el sem fogadná a pusztá, képzeletszülte romantikát, de mivel az irányok állandó hullámzásának sodra ellenállhatatlan erővel ragadja most a romantizmus színésége felé, a maga fantáziájának izzó fénye mögé bekapcsolja ólombiztosítéknak a történelem emberi és valamikor volt valóság-hiteleségét.

A mi irodalmunk erős érdeklődése a történelmi tárgyak és korok iránt alighanem egészen más, sőt talán éppen merőben ellentétes úton halad. A külföldön nem a szó esztétikai értelmében vett történelmi regény éledt újjá, hanem egészen új műfaj támadt életre: a regényesített történelem. Nálunk a történelmi regény szervesen bekapcsolódott abba az irodalmi hagyományba, amely Walter Scotton át Kemény Zsigmondig fejlődött. Nálunk nem szakadt meg a kapcsolat a nagystílusú történelmi

regény tradícióival. Legfeljebb a követelmények váltak még magasrendűbbekké, még szigorúbbakká a történelmi regénnyel szemben.

Mi nem a bennünk lobogó regényességnek akarunk valóságtartalékot adni a történelemmel, hanem a történelem romantikáját akarjuk egy új realitás szintjére emelni. És ezen a ponton bizonyára figyelemmel kell lennünk történelemtudományunk szintén meglehetősen újkeletű, hatalmas fejlődésére. A történelmi kutatás rendszeressége, fokozott buzgalma, az új adatok és összefüggések eleddig ismeretlen tömegének föltárása, a szellemtudományi módszer szemléletének az együttható tényezők egész gazdag zenekarát bekapcsoló színhézés és a multat légüres térből szinte éltető atmoszférába helyező valóságvágya sokszor a multak meglepő átértékelésére vezetett s gyakran megváltoztatta az egész konvencionális történelmi képet. Ez valóban széles, messzetávlatú horizontokat nyitott a történeti regény számára és szinte csábította az írókat erre a járatlan szűz csapásra. A történelemtudomány új, gazdag realitását megadni a történelmi regénynek is, csakugyan vonzó feladatnak látszik. Hozzájárult ehhez az a vágy is, hogy a mult emberében felkutassák a mai lelkeség nyomait és analógiáit, gyönyörködjenek az ember szellemi állandóságának mult bizonyítékait, amihez a lélektani tudományok fejlődése adott újabb impulzusokat.

Minden valószínűség szerint az új történelemtudomány teremtette elevenebb, gazdagabb magyar középkor adott serkentést és ihletet Makkai Sándornak új nagy történelmi regény-

ciklusához, amelynek eddig két része jelent meg: a Táltos király és a Sárga vihar. A ciklus IV. Béla királyunk korát, a tatárjárás vészterhes idejét idézi föl. Újabb regényíróink megelégedésére elöszerttel nyulnak ehhez a korhoz, aminek nem is nehéz magyarázatát találni. A magyar középkornak ez a legjellegzetesebb, élénk színekben, drámai feszültségekben és tragikus főségekben leggazdagabb időszaka. A középkor legtípusosabb eszménye, sőt igazában talán erjesztőköhőja, a népvándorlás ekkor veti harmadik, méreteiben és félelmességében leghatalmasabb, bár hamar visszautüremplő hullámát, a mongol szökőárt. Ez a mongol áradat az, amely valószínűleg lenyűgöző, megbabonázó erővel gyakorolhat az írói képzeletre. A távlatok egyszerre egészen Ázsia rejtelmes szívéig tárulnak. Titokzatos meszesésekben, a tér önmagában is félelmetes roppantságában diabolikusnak tetsző hatalmak kavarják a vérének, a lángnak, a pusztulásnak páni félelmeket sugárzó poklát. Az egész szemhatárt előnti ennek a viharnek a lobogása és fakó visszfénye szederjes, pállott világitást önt el mindenre. Ebben a történelmi valóságban már adva is van a leghatásosabb romantika. Mennél valóságosabb a regényíró előadása, mennél inkább megközelíti a mult élő realitását, annál romantikusabbak, annál áthatóbb izzásúak lesznek a színei.

IV. Béla, az ország második építője, kétszer is újjáépíti az országot, bár közben — bár akaratlanul, de — megalkuvást nem tűrő merevségével maga is segít valamit a lerombolásában. Béla, a Táltos király, ahogy Makkai regénye élénk idézi, fanatikus lélek, tele tragikus, megpróbáltatásokkal súlyos sorsának szorongó sejtelmével, de elhivatottságának tudatával is. Először apjának, Endrének országgyűlésítő puhaságával s a mögötte meghúzódó udvari cselszövény

és kapzsi önérdek titkos szövetségével kell szembeállnia.

Apa és fiú ellentéte után következik az ország és a király ellentéte. Egy oligarchikus anarchiába merült ország halálos bomlását kell megállítani, meglazult eresztékeit kell összekovácsozni. Olyan hévvel ront neki ennek az újjáépítésnek, hogy a kinövések lerombolásával az ép pilléret, a tartó boltozatok szilárdságát is meglazítja és már-már egy véres belháború kitörésének határán áll a végső veszedelem küszöbén. A fékevesztett magyarok szinte a király szemellettára gyilkolják le Kötöny kun királyt és családját, amikor a sárga vihar egész apokaliptikus rémségével lezúdul az országra.

A király, ha ide-oda sodorva is, mint egyetlen töretlen szálla marad ép ebben a viharban. Történelmi és emberi nagysága ekkor magaslik föl, méltósága ekkor a megalázottság mélyén bontakozik ki egész főségekben. De mellette élnek a történelem domináns neveket viselő szereplői is. Makkai a történelmi regényírásnak azt a legnehezebb s Kemény Zsigmondtól is legmagasabbrendűnek tartott formáját választja, amelyben a regény főszerepeit a történelem vezéralakjai viszik. De a vezéralakok körül szinte a mindennapi élet közvetlen realitásával él egyben az egész kor. Monumentális történelmi tablók mellett meghitt enteriőrök gondos részletrajza ad finom, tiszta színeket csilantó miniatűröket. Makkai tehát nemcsak regényes történelmi életrajzot ad, hanem a leggazdagabb szövevényű korrajzot is, amely híven igyekszik szemléletes emberi valósággá váltani a középkornak azt az új világképét, amelyet az új magyar történetírás, Hóman Bálint és iskolája a tudomány számára már megformált.

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy Makkai könyve száraz történelmi parafrázis. A történés döbbene

netes monumentalitásának s az emberi félszepségek, kedves naivitások humoros derűjének végletei közt egy teremtő és tudatos művész ábrázolásainak legváltozatosabb skálájával találkozunk. Makkai olykor attól sem riad vissza, hogy misztikus erők rejtelmes, megfoghatatlan közbeszólásához folyamodjon. És még ez sem megy a realitás rovására. Maga a tárgy olyan végletes, a világképet bomlasztó áramlatok sodrában olyan ősi és kifürkészhetetlen kényszerek kontinenseket átívelő rohanása van, hogy ez a feszült légkör szinte tetézi a sejtelmességek irracionálisának szintjét.

A belső ellentmondás ott van, hogy Makkai, az elbeszélő, ennek az irracionális végleteességnek túlfűtött légkörében gyakran és egészen váratlanul túlságosan racionalistává válik. Az események okozati összefüggéseit, a politikai hátterek szövevényét magyarázgató intermezzói nagyon is megfontoltan értekezésszerűek. A történelem ziháló sodra hirtelen megakad, mintha a film a feszültség legizzóbb pontján elszakadna s ekkor jönne a gépmester és előadást tartana az elszakadás technikai okairól.

És itt, egyidejűleg az előadás hőfoka is lecsökken, telt plasztikája ellapul s a sokszor extatikus szépségig fokozódó lendület költőietlenné lankad. Ezek a prózai pusztaságok nem egyszer bántón szaggatják meg egy bújá tenyészet harsogó pompáját. Olyan, mintha az író kifulladásra iramban s szükségét érezné, hogy fékezzen, erőt gyűjteni a legközelebbi nekilendüléshez. Egy költő, aki megijed a valóság féktelen fantáziájától.

Kállay Miklós.

Hekler Antal: A magyar művészet története. Budapest, 1934. Egyetemi nyomda.

A magyar művészettörténeti kutatásnak és irodalomnak érdekes a

fejlődésmenete. Nagy emelkedések, miket Ipolyi Arnold, Römer Flóris, Henszlmann, Pasteiner stb. nevével jelölhetünk, de igazi nagyhatású iskolák, amiket az irodalomtörténet vonalán Toldy Ferenc, vagy Gyulai Pál alapíthatott, iskolák, melyek a tudományos munka szerves fejlődését biztosíthatták és mélyreható monográfiák után művészetünk történetének a részleteredményeket teljes egészében felhasználó szintéziseit hozták volna létre, nem alakultak. A helyzet ilyen formálódásának természetes okairól tudunk ugyan, hiszen elegendő már azt is figyelembe venni, hogy az irodalomtörténeti kutatásnak a szövegi emlékekre való szorítottsággal jóval könnyebb helyzete van, mint a művészettörténeti kutatásnak, melyet a nem kis mértékű anyagi áldozatok mindenkor bizonyos korlátok közé zártak. Ilyenformán, míg az irodalomtörténet az oktatásban is mind több és több helyet nyert, addig a művészettörténetet alig, vagy csak nagyon kis mértékben vették figyelembe. Talán csak az utolsó másfél évtized kedvezőbb művelődési légköre volt az, melyben végre megszülethettek a várva-várt művészettörténeti iskolák, a budapesti egyetem két művészettörténeti katedrája betöltőjének, Hekler Antalnak és Gerevich Tibornak személye körül. Végelemzésben mindkét iskola mesterének azonos célkitűzése van; folytatni az előző kutatók, nagy elődök munkáját, *ex fontibus*, monográfiákat kiadni, amelyeknek rendeltetése, hogy művészetünk egy-egy korszakának alkotásait mérlegre téve helyes értékelését adják és ugyanakkor a művészet egyetemes folyamatába állítsák. Hasonlóképpen ez iskolák célkitűzésében volt az is, hogy a monográfiákat nyomon kell követnie művészetünk összefoglaló történetének is. A feladat korántsem volt könnyű, mert hiszen egyrészt komoly, pozitív

vista adatgyűjtés, a szellem történetének egyetemes vonalába való állítás rejlett benne. A munka eredményének érdekében a két iskola mintegy hangtalanul megegyezett abban, hogy megosztja a kutatás területét s míg Gerevich iskolájával elsősorban a magyar középkor alkotásait dolgozta fel és értékelte át, addig a sokszor barokk lendületű antik művészetben, Michelangelón, és Leonardo da Vincin nevelkedett Hekler főképen a magyar barokk kutatás fáradhatatlan és hívő munkásává szegődött. Gerevich iskolájából néhány esztendővel ezelőtt már kikerült egy szintézis-kísérlet Péter András tollából, amelynek azonban minden erénye és értéke mellett is vállalnia kellett az úttörők munkájának magától értetődő fogyatékoságait. Most végre a másik iskola műhelyéből kikerült az összefoglaló történet, mégpedig magának a mesternek, Hekler Antalnak munkájaképen.

A magyar művészet története befejező kötete a szerző művészettörténet-sorozatának. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy ez a kötet a legragyogóbban sikerült. Bármennyire is egyetemes kitekintésű az érdeklődési köre és a művészet egészét egybefoglaló a tudása, mégis valahogy közelebb áll hozzá az a művészet, amelynek létét egy évszázadon át úgyszólván megtagadták, amelynek csodás szépségeit most kell felfedeznie, amely tehát szívügye, hiszen ugyanannak a magyar földnek szelleme hatja át őt is kutatásaiban, ami mestereinket ihlette, — azokat, akik itt születtek és magyarok voltak, de azokat is, akiket a mecénási kedv földünkre szólított, hogy itt művészetet, művészi életet teremtsenek.

Ez a kötet is, mint az egész sorozat, igazában azzal a céllal jött létre, hogy a közönség nagyobb rétegeivel ismertesse és megszerettesse művészetünket, de nem egyszerű kézi-

könyv ez, mit a szerző végtelen tárgy-szeretete s a gazdag anyag fölüeny ismerete jellemez, önmagában véve is tudományos értéket is jelent a könyv. A maga előkelő hangján száll szembe eddigi nézetekkel és meggyőző bizonyítékok alapján igyekszik állítását igazolni, hogy csak az M. S. mester példáját idézzük. Szerinte e kezdőbetűkhöz kapcsolt alkotások semmiesetre sem egy mester művei, hanem legalább is két festőről van szó. Eddig ismeretlen művekről is tudomást szerzünk, mint a zalaszentgróti Madonna mesterének művéről, amely fényképmásolatában is első pillanatra sejteti velünk a mester páratlan tehetségét s a szobor művészi értékét. Általános történeti ismereteinkben is nem egyszer kiegészülünk, hogy csak azt a példát említsük, amely szerint idáig úgy tudtuk, hogy Mátyás király palotáját a törökök pusztították el, pedig csak az 1686-iki ostrom alkalmával dőlt romba. Szerző ezt a megállapítását egykori metszetekre hivatkozva teszi.

Az egyes korok műveit, miként az egész magyar művészetet, minden hazafias lelkesedés ellenére is az európai ember tudásával és horizontjából nézi, az igazi mértékhez viszonyít mindent, tehát semmit sem értekel érdemén felül. Ezt elsősorban úgy éri el, hogy a művészet egyetemes menetébe állítja be az egyes korszakokat, minden érdekl, amivel kort, művészt és művet megmagyarázhat, amivel tárgyát olvasói számára vonzóbbá teheti. Természetesen anélkül, hogy a tudományos cél ezzel elsikkadna. Minden egyes korszaka kerek egész, mindegyikben bizton látjuk a vonalvezetést, mint alakul és lesz teljesebb a szépség-ideál, gazdagszik a kifejezés lehetősége és a formanyelv. Ha mégis van helye az egyes fejezetek között az értékítéletnek, akkor a barokk művészetről szóló részletnek

kell az elsőbbséget adnunk, melynek elejétől végig szinte minden sora a szerző megélése. A barokk az a művészi tartalom és stílus, amely Hekler lelkével közvetlen rokonságban van. Barokk mű látása és elemzése valószínűleg ihletett állapotba hozza, stílusa újabb meg újabb lendületet vesz, a barokk szépség szemlélése elragadtató szavakra ösztönzi.

Egyébként is stílusa a legbiztosabb eszköze annak, hogy a nehezebb művészi kérdéseket, elvontabb elemzéseket is közelebb vigye az olvasóközönség szélesebb rétegéhez. Meg kell azt is emlitenünk, hogy a meglepően gazdag képanyagot milyen szerencsésen válogatta össze, ezzel tettei és állításai tüstént igazolódnak. Különben is örültünk a képanyagnak, mert a vállalat költséget nem kímélve, nem a jórészt ismert képek kliséit hozta le, hanem új és igazolható beállításokban mutatta be a műalkotásokat.

Dénes Tibor.

Szentkuthy Miklós: Prae.

1. Szentkuthy Miklós *Prae* című regénye a néhány évvel ezelőtt fel-tűnt, de sokkal kevésbé igényes Körmendi *Budapesti kaland*-ja után a modern világirodalmi regénystílusnak nálunk első jelentkezése. A magyar közönség ebből a stílusból Dos Passost, Huxleyt és Döblint már ismeri, a többiről (Proust, Joyce, Romains) hallott, néhányról (Jahnn, Musil, Faulkner, Du Gard, Wescott, Tretjakov) még azt sem. A regény tárgya Jahnn-nál az emberi öntudat felépítése. Első fejezete a lóról szól, mint a regényhős tudatának első képeről. Regény? Az *is*. Ezenkívül tudomány, emlékirat, pszichológia, biológia, misztika, kísérlet, elmélet és mozi. Tretjakov egyik regényének hőse egy kínai diák. Regény, vagyis politika, szociológia, jegyzőkönyv, líra, propaganda és satíra. A regény-

nek mindig volt hajlama arra, hogy magába szívja az egész irodalmat: olyan műformát alakítson ki, amelyik az *«drás egyáltalán»*. Így a modern regény nehézsége másutt van, mint a XIX. századé, még Zola—Dosztojevskij—Hardy-féle regényé. Szépsége is másutt van. Ma minden további a stíluson múlik. Az új regénystílus mögött világszemlélet lap-pang s a világszemlélet mögött személyes életmód. Ahogy a világ hat, — amilyen a világ: belülről és kívülről együtt. Aktuális kifejezést használva: a modern regény egzisztenciális mű-faj. A *Prae* ilyen modern egzisztenciális regény. Tárgya az: «előtt». Az, ami azelőtt van, mielőtt. «A műalkotást megelőző kaotikus tranz». Dialektika, retorika, divattörténet, művészet, matematika, trigonometria. Csupa utalás valamire, über sich hinaus, ahogy Szentkuthy mondaná: önmagán túlra, valami állandó készülődés, koncentráció, közeledés, egyre nagyobb mérvű tisztázás.

2. A könyv egy vonalban zseniális, de ebben a vonalban valószínűleg téved. Ez a koncepció. A «prae» állapot a legnehezebben megtalálható, talán egyáltalán meg sem található. Mire az ember felelmez rá, már nem «prae», hanem «neo». Lehet, hogy ez az a pont, amelyből a regényt sarkából ki lehet fordítani. Sokszorosan megkísérelték más írók és művészek, különösen muzikusok megtalálni ezt a mindent megelőző állapotot. Pszichológusok, történészek, filozófusok, vallástörténészek is újabban teljes fanatizmussal vetették magukat a «prae»-animizmusra, «prae»-históriára, — egyáltalán arra, ami «azelőtt, mielőtt». Mindenki azt hiszi, hogy itt van a kulcs, amivel az összes dolgokat ki lehet nyitni. Elég egy példa: az ú. n. primitívek lélektana. Ezt a tudományát, amely mindinkább több lesz, mint tudományág, mert világnézet, egész filozófia, egész mi-

tológia növekszik ki belőle, szintén a «prae» belső kényszere teremtette meg. És ez a mitológia bizonyítja a legélesebben, hogy amit az ember meg tud fogni, az sohasem a «prae», hanem kivétel nélkül minden esetben a «neo», nem a «mielőtt», hanem a «miután újra».

3. A *Prae* felépítésében minden könyv között a leginkább Valéry tanítványának, Ghyka-nek, *Le nombre d'or* című nagyszabású tanulmányához hasonlít. Az *Aranyszám* problémája a nagy rend. Vagyis a világrend, mint a szellem megnyilatkozása. A szellem, mint szabály, forma, jelleg, szám, arány, metszet, szerkezet, konstrukció, harmónia. Ghyka kísérletet tesz a mindenütt jelenlevő lényeg megfogására. Ez az, ami az *Aranyszám*-ot és a *Prae*-t egymás mellé állítja. És a tanulság is teljesen azonos: a könyv elolvasása után annak, aki még nem tudta, meggyőzően bizonyítja, hogy a szellem a par excellence anarchia területe. A rend organikus és élő valami. Csak eleven élet választ lehetőségek között, mert csak a vitális erőben van meg az önmagát növelésnek képessége. Egyedül a szerves lény tudja mélyről, mi a rend, egészség, fegyelem, összhang, szabály. A szellem anarchikus. Szemléletében minden csak tény és csak lény, ezeknek rangja egyforma, mert a szellem a tény és lényt értékelés nélkül nézi, függetlenül attól, hogy használ vagy árt, növel vagy rombol, zavar vagy megbánt, tisztán «pure» — ahogy van, nem törődve azzal, hogy az élet számára van vagy aláássa. Valéry ragyogónak találta Ghyka könyvében a megsemmisített zérusról szóló filozófiai költeményt. Az is. A *Prae*-ben sok részlet éppen ilyen ragyogó, mélyen ténszerű, megdöbbentően követhetetlen, elvont, lényeges és anarchikus.

4. A regény nyelve a közvetlen és

szabad képzettársítás illúziója. Úgy látszik, hogy a modern regényíró úgy írja le a szavakat, ahogy eszébe jutnak. Erre vall az, hogy irracionális kapcsolatokban beszél. Persze az, hogy irracionális, nem értékmegállapítás. A modern irodalomnak valószínűleg tengelye az, hogy a játékból az értelmet kihagyja. És ez szándéka is. Mert elvégre a szavak az ember eszébe nem összefüggéstelenül jutnak, hanem éppen ellenkezőleg. Ami az ember eszébe jut, az mindig tradicionálisan megfogalmazott közhelytöredék. Hétköznapi kényszer. Egészen költészettelen. Az írónak éppen ezt a hétköznapi közhely szó-társítást kell legyőznie. Szét kell szednie a közhelyeket és új szókapcsolatokat kell teremtenie. Az új szó-társítás nagymestere, Joyce, de előtte is Mallarmé, de még előttük Sterne vagy Rabelais végeredményben mind azt csinálják, amit a modernek. Minden költészetben megvan a vágó arra, hogy a nyelvnek egészen új és sajátos belső dialektusát teremtsen meg: új szó-viszonyt, új kapcsolási módot, új szótársítást. Ami ezt a szótársítást illeti, Szentkuthy eddig a magyar nyelvvel a legmesszibbre ment, messzebb, mint az expresszionisták. És ez regényének egyik legközvetlenebbül ható előnye is: egyfajta szabadságérzés, a közhelyek alól való felszabadulás, friss nyelvi levegő.

5. Egy író akkor nyert, ha könyve kritikát provokál, de amikor az ember hozzáfog, hogy a kritikát elgondolja, mindig érezze elégtelenségét és ennél többet: igazságtalanságát. A kettő rendszeren együttjár. A merőben új mű kihívó jelenség, *kell*, hogy az ember elmondja róla véleményét; de a merőben új könyvről nem lehet elmondani *mindent*. Ezt a *mindent* maga a könyv mondja el. Ezért a sok kritika és ezért minden kritika tökéletlensége. A *Prae*-vel szemben ez különösen érezhető. Angol, német,

olasz, orosz, francia, amerikai regényekhez hasonlít. Mégsem hasonlít. Nyelve megfoghatónak látszik. Mégsem megfogható. Úgylátszik meg lehet támadni. Még sem lehet. Vannak hibái. De ezek a hibák egy más oldalról erények és minden esetben magához a műhöz tartoznak, ami nélkül éppen ez a mű elképzelhetetlen. Az ember kétségbevonja hatását. Mégis eszébe jut. Szóval nyugtalanít és érdekel. Vagyis kihívja a kritikát, de feltétlenül több, semhogy kritikával el lehessen intézni.

6. A regény fénypontja Leville-Touqué alakja. Ha az ember világirodalmi rokonait keresi, talán Sterne idős Shandy-jét és az öreg Karamazovot érzi a legközelebb. Az eleven ember közvetlen benyomását teszi: sajátágosan új és mégis mindig ugyanaz. Frappánsul *mer* változni, anélkül, hogy megváltozna. Bizarr, ötletes, sőt hóbortos, de mindig ugyanaz az ember marad. Mulattató figura ez a Leville-Touqué? Egész biztosan és a legnagyobb mértékben az. De ez kevés. Mert nem úgy mulattat, ahogy Coignard abbé, hanem úgy, mint egy nagy színész. Ha a színén van, már nevet mindenki. Touqué egy kicsit bolond, de rendkívül elmés. Abban, amit mond (az «Antipsyché» című folyóirat szerkesztője) mindig van irónia, mégis komoly. Az egész ember farce-nak látszik és van benne valami az intellektuális clown-ból, de megragadóan küzd azért, ami «egyszerűbb a gondolatnál és jobb az ösztönnél». Túlzó, mértéktelen, excentrikus és ugyanakkor mindannak ellenkezője. Bizonyos tekintetben Leville-Touqué csinálja a regényt, Szentkuthy csak írja. Ő a regényben a fensőbb mitológiai lény, az igazi teremtő és Szentkuthy csak az ő kiválasztott embere, akin keresztül Leville-Touqué mithosza megnyilatkozik.

Hamvas Béla.

Aradi Zsolt: Az európai forradalom. Magyar Kultúra Könyvtár. — Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadványa, 1934.

A *forradalom* szónak kettős az értelme. Külsőséges értelme szerint az állami és társadalmi rend erőszakos eszközökkel felidézett bomlását jelenti. Társadalmi funkciózavart, amely intézményeket rombol le, hogy a diadalmaskodó ellenforradalom újra felépítse azokat. A köztudat méltán hasonlítja ezt a forradalmat az izgatottan szeszélyes ingamozgáshoz. De van a fogalomnak mélyebb értelme is. Változást jelent, esetleg lassú, majd egyre kifejezettebb változást az emberi értékeszmék világában. Előbb még általánosan tisztelt eszmékben való kételkedést, újak lázas keresését és a felfedezés végre megnyugtató örömét. Az emberi szellemnek ez a belső forradalma kifelé meglepően kollektív erőfeszítés a történeti fejlődés egy következő szintjére való felemelkedés céljából.

Aradi Zsolt ez utóbbi értelemben szól a világháború óta kibontakozó «európai forradalomról».

A világháború óta kialakult európai politikai gondolkodás és világszemlélet magyarázatát háromféleképpen lehet megkíséríteni. Tudós módszerességgel, az adatok és tények összefüggésbe állításával, hogy láthatóvá váljék az új Európa alaprajza és épület-szerkezete. Ez értékes, de igen fárasztó út. Meg lehet kísérteni a magyarázatot a csodálkozó utazó színes — gyakran felszínes — ábrázolásmódjával is, érdekes képek sorozatával.* Lehet végül a fűrge tollú publicista módján, lebilincselően újszerű, meglepő képzetársításokkal, bőségesen gazdag, az emberi szellem minden területéről összehordott ismeretanyaggal, amely azonban mégis a szervesen halmaz benyomását kelti az olvasóban.

Aradi Zsoltban van egy kevés a

rendszerépítő tudósból, több a fáradhatatlanul kíváncsi utazóból, igazi attitűdje azonban a vérbeli publicistáé, a szó legjobb értelmében.

Nem igen törekszik tárgyilagos szemléletre. Nyilvánvaló, hogy Chesterton a mintaképe s hogy erőteljesen szervezkedő katolikus ifjúságunk szószólója. A magyar katolikus ifjúság álláspontjáról szemlélődik és ítél. A liberalizmus halálharangját kongatja, a parlamentáris demokráciát enervált aggastyánnak tartja, a kapitalizmus felszámolását hirdeti. Fáradhatatlan türelemmel kutatja, vizsgálja sorra az európai nemzeteket, mikép tükröződik életükben az európai szellem új arca. A fascizmus s még inkább a német nemzeti szocializmus iránt való rokonszenvét vallási okok mérséklék. Katolikus koncepció a Harmadik Birodalom és az erősödő Pravoszlávia közé ékelt kis nemzetek (magyar, osztrák, lengyel) vallási alapon képzelt összefogásának a gondolata is.

Aradi Zsolt írásait egészen újszerű, modern vallásosság hatja át, éppenséggel nem régifajta klerikalizmus. Népies szociálpolitikát sürget, nem óhajtja fenntartani a feudális nagybirtokokat — az egyháziakat sem. Érdekes gondolatmenettel világítja meg a zsidókérdést. A galíciai zsidóság beözönlését — magyar polgári osztályunk kialakulásának éveiben — végzetesnek tartja. A zsidókérdés egyetlen gyökeres megoldása: a zsidóság megtérése, katolizálása. Ezenkívül csak elkülönítésük (Palestina), vagy kisebbségi életre való berendezkedésük útján lehet megkísérlni a kérdés megoldását.

A kötet végén kísértetiesen hű jellemzést olvasunk a mai húszévesek lelki rétegeiről egy leninista, egy nacionalista, egy «színtelen» s végül egy vallásos ifjúval való párbeszéd formájában.

A könyv, mint rövid beszámolónk-

ból is kitűnik, meglepően sokféle kérdést markol egybe. Az anyag összefüggését csak minden részletének időszerűsége s a szerző ítélő szempontjainak azonossága biztosítja. Formája: cikksorozat. Főértéke: az erős meggyőződés tiszteletreméltó heve. Hibája: merész asszociációi és ködös fogalom meghatározásai. A nyugtalan szellemesség villódzó fénye a magyar vallási reneszánsz ifjú íróinak egyik általános jellemvonásává kezd válni. Gyermekek «nyugatos» emlékei, öntudatos fegyverválasztás, vagy korszerű (városi) idegállapot az oka, alig tudnánk eldönteni. Inkább bemutatjuk egy-két idézetben: «Luther és Rousseau, egymás mellett és mégis egymásban, de legtöbbször egymás ellen», így világosodik meg előtte az elmúlt évszázad. Vagy: «A francia szellemben minden benne van: nacionalizmus éppúgy, mint univerzalizmus s a nemzeti szocializmust régebben megvalósították, mint a németek». A szavaknak a szerző számára néha nyilván egészen különös értelmük és értékük van, valami szubjektív jelentésük, amit az olvasó ködös szellemességnek érez. Néha vélekedések is ezek a meglepődésre célzó képzetársítások. A szerző szerint a szocialisták az újkor franciskánusai, a humanisták a bencések, a liberálisok a világi papok és a szabadkőművesek a jezsuiták. Mit szólna hozzá, ha ezeket az identifikációkat, vagy hasonlatokat? valaki — fordítva olvasná el?

Végül jegyezzük meg ide a szociális és lelki forradalmat, új heroikus világnézetet hirdető írás egy szép gondolatát is: «Egy világszisztéma, amelynek legfőbb célja a kényelem, a nyugalom s a jólét, mint végcél: csak aljasságra vezethetett».

Aradi Zsolt könyve minden művelt magyar ember figyelmére érdekes.
Mérey Ferenc.

Tamási Áron: Énekes madár. Kazinczy Szövetkezet kiadása.

Az új Erdély a történelmi regény bölcsője lett s most népi játék született ott, az *Énekes madár*. Régtől tudjuk, hogy az utódállamok magyarságának lelke mélyén történik valami. Az elszakadt szellemiség fiataljai új utakat járnak s első lépésük csodálatosképpen a faluhoz vezetett. A népi lélekbe visszatérő iránynak egyik legegységibb megszólaltatója a sajátosan székely Tamási Áron. Könyved humorú, emberi mélységeket járó írói készsége méltán jutott el a színpadhoz is. Tamási prózája nem olyan erős s valóságos, mint akár Szabó Pál vagy a szlovenszói Tamás Mihály kíméletlenül valóságos élet-ábrázolása, valamelyest elvonatkoztatottabb a való élet nyers színeitől s talán éppen ez a tulajdonsága teszi kedvessé, ismertté mindenfelé Tamási írásait.

A múlt század legkedvesebb és legnépszerűbb színházi műfaja a népszínmű volt. Ha Tamási Áron új fogalmazása a népi játék, a drámai elemet kizárja is s így szorosan véve nem is tartozik a népszínmű keretébe, mégis egy elmúlt népies korszak emlékét elevenítgeti az *Énekes madár*. A népszínmű valamennyi elemét megtaláljuk benne, Magdó és Móka, a két szerelmes, háromfelvonásnyi küzdelem után egymásé lesz még akkor is, ha ez a finálé mesészerűen, az ágy fényességében való eltűnésben teljeseedik ki. Valamennyi szereplő a nép köréből való, szelleme demofil, csak éppen az ének hiányzik észrevehetően belőle.

Tamási Áron szellemisége magyar földben gyökerezik. Kis túlzás Katonához hasonlítani, ahogyan azt a könyv bevezetője teszi. Mégis lelkes, tévedésében is értékes írás Féja Géza előszava, aki rövid bevezetőben a mese szükségességét hangsúlyozza ki. Szerinte az *«Énekes madár»* a szabad-

ság és szépség hirdetője s értelme. Ama szépségé, melynek viselésére annyira gyarló az ember.»

A Kazinczy Könyvkiadó érdemes munkát végzett, amikor Tamási évek óta elkészült székely népi játékát, mint előadható színpadi játékot sajtó alá rendezte és kiadta.

Marek Antal.

Arany széptani jegyzetei a költő halála félszázados évfordulója alkalmából.

Bevezetéssel ellátta : Papp Károly.

Az Akadémia Arany János-Emlékkönyvének II. köteteként adta ki gondos bevezető tanulmánnyal Arany *Széptani jegyzeteit* Pap Károly. Nagy-kőrösi tanáréveinek emlékét őrzik ezek az elméleti följegyzések, amelyeket a nagy tanár a katedrán ültetett tanítványainak lelkébe. Természetesen nem önálló esztétikai rendszerezéssel állunk szemben, hanem Greguss Ágost, Purgstaller József és Mozart műveinek földolgozásával. Ezeknek az elméletiróknak a hatását a *Jegyzeteknek* nem «eszmei tartalmában», hanem a példázatok csoportosításában látni. Arany azonban eredeti is tud maradni, mert mindamellett, hogy sokszor felfogásában ragaszkodik az előttelezők gondolataihoz, mégis majdmindenben tud valami újat, valami érdekeset adni. Elsősorban az igaz, a szép és a jó eszméjével foglalkozik és már ennek tárgyalásában is elárulja eredeti felfogását. Arany a formára helyezi az «eszmei» mellett a fősúlyt, amelynek Greguss szépelméletében mellékes célt szánt. Milyen szépen is írta ezt Arany : «mert nem elég, hogy csak a tartalom legyen költői, költői alakban is kell annak megjelenni s csakis ez a kettő, a forma és tartalom összhangzata teszi az igazi költeményt». Ez a gondolat például egyáltalán nem található fel Greguss rendszerében. Papp Károly alapvető bevezetésében

teljes filológiai apparátussal veti össze a *Jegyzeteket* azok forrásaival és az egyes gondolatokig visszamenőleg mutatja ki Arany eszmei eredetiségét. Nagyon helyesen mutat rá arra is, hogy ezek, a csak kéziratban terjedő *Jegyzetek* milyen nagy ösztönző hatással voltak esztétika- és poétika-elméletünkre, Baráth Ferentől kezdve Gyulai Pálon és Beöthy Zsoltan át egészen modern poétikai irodalmunk megalkotójáig: Négyesy Lászlóig. Maguk a *Jegyzetek* különösen az epikai és lírai műfajokkal foglalkoznak, a drámai költészetnek már csak hat lapot tudott szentelni. Milyen jellemzően írta Arany, mikor a költői alkotás «három legfontosabb kritériumával»: az előadással, a szerkesztéssel és a jellemzéssel foglalkozott, hogy «a dráma az eseményeket a szülemelés percében s úgy adja elő, mintha előttünk fejlenének ki, tehát cselekvényeket ábrázol». Ha a sorok közt lehet olvasni, akkor Arany kitűnő intuícijával megérezte, hogy a dráma a legnemzetibb költői műfaj. Nagyon helyes volt kiadni ezeket a lappangó *Jegyzeteket*, érdekesek és értékesek is, mert egy nagy költő lelki-világába engednek bepillantást, oda, ahol a «nagy művek» megalkotásának forrása van és, ahol az elmélet a költői gyakorlattal egytőről fakad.

Kozocsa Sándor.

Gulyás Pál: Tékozló. (Új Írók. Nagy Károly és társai.)

Gyakori ma a tudatszakadás élet és költészet között. Gulyás Pál: *Tékozló* c. verseskötete üdítő kivétel. Vers és valóság itt nem válik ketté, azaz pontosabban: a költemény nem szakad le az egyéniségről, hogy mint többé-kevésbé idegen bolygó, kezenjé a maga további, nagyjában független életét az egyéniség légkörében. Pedig formai eszközei nem hatékonyak. Szavai látszatra egyáltalán nem virulensek, stílusa egy-

szerű, formái olykor tényleg merevek s e tartott s nem szégyelt ügyetlenségben mesterien keveredik gyermektég klapancia s az emberi sors komolyságát férfi keménységgel lenézés. De formai nyugókat felold, merevségeket meglágyít, feledtet s egy páratlanul nemes, tiszta és szomorú életszemléletet csillogtat fel a sok szép hasonlat: «az álom lehajló, mély eperfalombja» — a fiatal lány teste, a «szerelem szálló hintája», melyen «játszik a víg szerelem» — tavasszal a rügy «egy parányi ablak, melyhez leányfejek tapadnak, bent vannak a leányfejek, bent a fában merengenek, nap-éjen át álmodnak ott. S most kinyitják az ablakot, de csak félig nyitják ki, félig az álmukat tovább remélik». A kötet egyik legszebb metaforája, mely tán hibás, képzavaros, új műszóval: semi-metafora: «a viruló napfény ingó bástyája».

Ezek a metaforák, mint asszociatív átvillanások, közlik velünk Gulyás Pált, de önmagunk legnyugodtabb mélyeit is, hol vissza húzódva e zürös világból, rátalálunk legősibb kapcsolatunkra a világgal, a természettel, melynek jótékony nyomása az élet neuraszténiájában összetart, mint erősebb légnymomás összenyomja már szétszóródó énünket az anyag csendjében.

A látványossághoz szokott olvasó bizonyosan nélkülözni fogja a költői küldetés-extázis magnéziumos fellobogásait; a Gulyás-vers vitorlája nem dagad egy világmegváltó attitűd felfujt viharától, de nem hajtja a szociális indulat sem. Gulyás Páltól nem idegen a magyar tömeg-sors, népies hangokban sem szükkölködik. Ha Juhász Géza a műfajok marandóságára Illyés lírai kis-époszát mutatja fel tanuságul, bátran hivatkozhatnánk a *Naptalan házra*, hogy nem halt meg a ballada sem. A népi balladai szemlélet új fényrehozása ez

— Arany megkerülésével. Egyszerű történet a Gulyás Imre története, távol minden hátborzongató díszlet, lócsattogás, párbaj, éjtszaka, neuraszténiás claire-obscure-től: nappal napfény és konok paraszti munka szcénája a *Naptalan ház*. Menete drámai, levegője sűrű, kifejezés- és kifejlés-dinamikája teljesen népbaladai, szerkezete tömör. S a haldokló Gulyás Imre, — kit hiába hív gyermek, «többé ő nem enyelgett, lehányt mindent magáról: az ébredő halál volt. Állát térdére nyomva, bámult a bús sarokba. Nézte a falon árnyát, teste alvó lámpáját» — ez a csattanó s kihegyezés nélküli kifejlett nem «csattan»-é tragikusan?

Erdős Jenő.

Pirandello : Mattia Pascal két élete.
(Franklin Társulat.)

Pirandello témájával már zsenge ifjúkorunkban találkoztunk az *Arany ember* lapjain és ez a téma még alkalmasint sokszor fog elénk kerülni, mert az élet is egyre ismételteti azokat a figurákat, akik akár valamilyen belső kényszerből, akár külső okok folytán kénytelenek levetni eddigi énjüket, egész multjukat, hogy más körülmények között új név alatt új, szabadabbnak látszó életet kezdjenek. Amint a könyv utószavából megállapítható, a Nobel-díjas szerző könyve ezerkilencszázban jelent meg először és húsz évvel utóbb, valamelyik kiadását toldotta meg az utószóval, ezzel a bölcselkedő kis védekezéssel, amelyben történeteinek és alakjainak «egyetemes emberi» értékéről vitatkozik bírálóival. Okfejtése szellemes, ha nem is éppen meggyőző, és alkalmat ad Pirandellonak arra, hogy plagizálással vádolhassa meg az életet, mivel húsz évvel a regény megjelenése után, a *Corrierra della Sera* akkori számának tanusága szerint, a regényhez igen hasonló eset történt Olaszországban.

Régi meggyőződésünk, hogy az elő- és utószavak rendesen a mű valamilyen gyengesége folytán keletkeznek és ebben az esetben egyenesen megható az a makacsság, amellyel Pirandello az «egyetemes emberi» jelzőhöz ragaszkodik.

«De hátha történeteim és alakjaim egyetemes emberi értéke ép abban nyilvánul meg, hogy felhívják a figyelmet a valóság és az illúzió közötti ellentétre, vagy ahogy egyik kritikussom mondja, az egyén arca és társadalmi arcképe közötti ellentétre» — mondja Pirandello nagyon szépen. És ez megállhat későbbi munkáival kapcsolatban, csak éppen ezzel nem, amelyhez hozzáfűzi. Mert Mattia Pascal története egyéni történet, eltűnése, névváltoztatása, új élete szoros kapcsolatban áll vagyoni romlásával, teherként ránehezedő házasságával és elviselhetetlen anyósával, anélkül, hogy megérezhető volna az az igazán egyetemesen emberi szabadságvágy, az az örökké bennünk dolgozó függetlenség utáni sóvárgás, amely minden civilizációs hatást, minden kultúrfejelemet, minden társadalmi szokást nyomasztó tehernek, gátnak érez, szabadulni akar tőlük s ha nem teheti, a statisztikák tanusága szerint, szaporítja az alkoholhoz, a kábítószerkehez, a kártyához folyamodók számát, vagy a még súlyosabb lelki betegéket.

Mattia Pascal történetének a hátterében még fölvezolvva sem látni az egyetemes emberi indokokat és a társadalmi gátak szerepe csak az új életben jelentkezik, amikor megmozdulnia sem lehet, hiszen létét, szereplését okmányokkal kellene bizonyítani a hatóságok előtt. Mattia Pascal Adriano Meis néven próbálja folytatni életét Rómában, mert hiszen az új életről alapjában véve mégis csak azt kell mondani, hogy folytatása a réginek. És ez a folytatás szinte egyenlő a rabsággal. Egyedül van s

ha kutyát akarna tartani, a rendőrségre kellene mennie, ahol semmivel sem tudná igazolni, hogy ő kicsoda. Verekedésbe keveredik s aig tud kibújni az alól, hogy igazolja magát. Szerelmes lesz és nem nősülhet meg, meglopják és nem tehet feljelentést. Pedig élete büntelen, csak éppen a régi nevét vetette le s a régi kötelekektől akart szabadulni. Végül is visszatér falujába és don Eligio tisztelendő úr azt a következtetést vonja le az egész történetből, hogy a törvényeken kívül nem lehet élni és nem vethetjük le azokat a tulajdonságainkat, amelyek akár jók, akár rosszak, azzá tesznek bennünket, akik vagyunk.

Embere válogatja.

A jó fordítás Déry Tibor munkája.

Majthényi György.

Ligeti Lajos : Sárga istenek, sárga emberek. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda).

Ligeti Lajos munkásságáról már eddig is tudomást szerzett a műveltebb közönség, noha szigorúan szakszerű maradt. Talán népünk csodavárásával, képzelődő hajlamával függ össze, hogy mindig érdekelte a Távol-Kelet és olyan titkokat várt onnan, amelyek egycsapásra megoldanak összes bajainkat. Ez a különleges magyar érdeklődés és valóban meglevő kapcsolataink tették lehetővé, hogy kis nép létünkre is mindig akadt anyagi forrás, amelynek segítségével elindulhatott Keletre egy-egy vállalkozó kedvű magyar. Keleti utazóink sorát ma már Ligeti nevével is ki-bővíthetjük.

Kevesen készültek fel alaposabban útjukra, mint ő. Már amikor betette lábát az egyetemre, azok közé a kevesek közé tartozott, akiknek kialakult érdeklődési köre volt: Kelet. Az Eötvös-Collégium kicsi, de jól megválogatott könyvtára, a budapesti egyetem európai színvonalon álló

nyelvészeti szakemberei segítségével, valamint céltudatos munkájával már egyetemi hallgató korában kifejlődött tehetsége és már akkor ismerni kezdték nevét nemcsak itthon, hanem külföldön is. Többször láttuk, hogy Németh Gyula professzorral bevonultak az Eötvös-Collégium valamelyik termébe könyvekkel, vagy kéziratokkal a hónap alatt és a nyelvészek különleges szenttelen hangján órákig beszélgettek. Itthon megismerted azokkal a kérdésekkel, amelyek az orientalisztika nagy tömegében különösen érdeklik a magyar tudományt. Ezután három évi kitartó munka következett az École des Langues Vivantes Orientales-on, ahol nem kisebb célt kellett elérnie, mint kínaiul megtanulni. Közben otthonossá lett az egész európai-orientalista szakban, ismereteken kívül, nevet is szerzett magának, aminek legjobb bizonyítéka az, hogy újáról nemcsak a Magyar Tudományos Akadémiának küldött beszámolókat, hanem a franciák is meghívták és Párisban is ismertette eredményeit.

Most megjelent könyve nem szakmunka, a művelt közönséghez szól. A téma már magában véve is érdekes: a buddhizmus egyik ágának, a ma legnagyobb szerepet játszó lámaizmusnak mindig nagy vonzóereje volt. Ligeti alaposan ismeri ezt a világot és világosan, szórakoztatóan írja le. Célja az, hogy a lámaista réteg alól kiássa a régi pogány momgol kultúrát. Ebben a kötetében csak nyomokat mutat, inkább a követendő útát látja meg, de eredményt úgy látszik, útja második felében ért el inkább, ami talán egy következő kötet anyagát fogja képezni. A kötet végén szinte izgatottan várja az ember a befejezést.

Ligeti könyvének igazi vonzóerejét azonban nem a lámák kolostorainak, imádságainak és szertartásainak színes és részletes leírásai adják, hanem

a különböző emberi vonatkozások. Ebben a könyvben lehámlik a lámák-ról az a sok titok és borzongás, amit a felületes utazók és soha Keleten nem járt regényírók raktak rájuk. Emberek maradnak, néha rokonszenvesek, többször gyengeséggel, hibákkal terheltek, akárcsak mi európaiak. Ligeti könyörtelenül meg-látja a különböző vörös és sárga leplek alatt a lusta, részeges, szerencsejátékos, kapzsi vagy tékozló embert és ez ad életet a könyvnek. Ezt a könyvet valóban csak az írhatta így meg, aki hónapokat töltött a lámák között.

Az örök emberi vonások mellett megismerjük a kort is. A forradalmár Kinába jutunk, ahol a katonák leszúrják az isteneket, a papok kenyér nélkül maradnak, a kolostorok elnéptelenednek, majd rombadőlnek, mert kidőlt a hatalmas fa, amelyre támaszkodtak: a császári dinasztia. A szerző nyugodtan ír le omladozó kolostorokat, melyeknek házai között és valamikor ragyogó templomaiban egy-két mozogni alig tudó öreg láma él, akik már elmenekülni sem tudtak. A korjellemezés szinte egybeolvad a kínai nép lelkének leírásával. Játékos, gyermekded népet ismerünk meg, amely szeret fontoskodni, ragaszkodik a külsőségekhez, de amely kegyetlen és önző is, mint a gyermek. Ligeti rámutat arra is, hogy ez a gyermekdedség nem üde és hamvas, mint az első gyermekkor, hanem ijesztő és raffinált, mint az öregek második gyermeksege.

Megismerkedünk a szerzővel is Irtózása az ázsiai piszoktól, gyötrelmei és aggodalmai, amikor egy-egy új szállást keres, közel hozzák az olvasóhoz. Mennyi állat lesz a «kangon, több-e a szokottnál, vagy esetleg semmi, fűthető-e annyira, hogy elviselhető legyen a vad mongol puszták kegyetlen hidege? — minket is érdekelnek olvasás közben. Ki-kitő

belőle a tudós is, noha — úgy látszik — vigyázott rá, hogy ne találjon túlságosan szakszerű lenni. Ebből az óvatosságból kevesebb is elég lenne. Ligeti könyvének legérdekesebb részletei közé tartoznak azok, amelyekben kutatásairól és eredményeiről számol be. Mi is izgatottak leszünk, amikor megtalálja a Pélliot által hiába keresett mongolnyelvű teljes Kandzsurt és amikor Bujan delger eléneklí Dzsigiszkán történetét.

A könyv előadó modorának legfőbb értéke, hogy nem erőltetett. Nem akar költői lenni, nem akar szenzációs lenni, nem akar bámulatot kelteni. A nyelvészet a legfegyelm-zettebb tudományok közé tartozik, ahol ténytiszteletre és a képzelet megfékezésére tanítják az embert. Ligeti izig-vérig nyelvész és ezt nem is akarja letagadni. *Fábián István.*

Madelon Lulofs : Az őserdő rabjai.

Fordította: Németh Andor, Budapest, 1934. Pantheon. Szeretünk megpihenni az exotikum mellett, szeretjük a távoli életeteket, különösen akkor, ha az exotikus regény nem irányítás és nem könnyfacsaróan érzélgős. Ez a regény a legtávolabbról sem szentimentális, de bizonyos irodalmon kívüli iránytörékei kétségtelenül vannak s ez mégsem bántó. Szerző — tudomásunk szerint — valahol Holland-Indiában született s gyermekségének a maláj kontraktkulik állati sora, a fehérek civilizációjában embertelen szenvedésük adta a kitörülhetetlen élményt. Így, akarva, nem akarva, szószólója és kárhóztatója lesz írásaival holland testvéreinek, talán nem is mindig szándékos kegyetlenkedéseinek. De még ezért az enye irányzatért is pótol a finoman megmutatott emberi sors, a szépszemű jávai legényé, aki odahaza naphosszat csodálta a tengert s a «nenne» főzött rá, este a fekhelyét elkészítette, míg egyik éjszaka el nem sző-

közt mellőle, hogy szégyenbe ne maradjon a kontraktusbérenc előtt. — «Nassip» — ez a végzetes miadógy, a mohamedán fatalizmus. Nassip — ez lesz a szólama csúfos, egyetlen ütemre beállított rabszolgás életének. «Nassip», mondja, amikor elveszti a nőt, akit szeret, s «nassip» akkor is, amikor három évtized egyetlen álmát, a Jávába való visszatérést, nennéhez, a szabadulást, ismét csak valami helyrehozhatatlan éjtszakán elkockázza.

Csak valóságos átélés eredménye lehet ez a könyv, ezért sejtjük meg azt a szinte áthidalhatatlan ellentétet, ami a fehér ember és a fényes sötétbőrű lelke között van s az őserdő fiának azt a különös, nekünk alig megközelíthető ösztönéletét. Ezért az értékes pszichográfiáért a regény fogyasztósságait szívesen feledjük.

Esty Pál.

Svéd könyvek Magyarországról.

Langlet Valdemar, az útleírásairól ismert svéd író, nemrég könyvet írt hazánkról «Lóháton Magyarországon keresztül» címen. Ez már a második könyv, mely az utóbbi években svéd nyelven Magyarországról megjelent. Az elsőt Böök professzor, észak legnagyobb kritikusa és irodalomtörténésze írta. Langlet vérbeli újságíró, temperamentumos, élénk és fürgé. Nagyon helyesen figyelte meg hogy a magyar nép romantikus és költői természetű. A modern technika nem tudta kiölni a magyarságból a lelket. És éppen ezért nem is automobilon utazta be országunkat, hanem az ősi magyar közlekedési módot, a lovat választotta. Langlet meghatott szavakkal emlékszik meg paripáinkról. Sokkal nemesebbek és intelligensebbek, mint más országok lovai. Igazi barát és bajtárs, mely nagy szerepet játszott és játszik még mai is a magyarok életében. Ló-

hátról az ember könnyebben és jobban figyelhet meg mindent, nem túl lassú és nem túl gyors közlekedési eszköz. Olyan, amelyet a magyar élet ritmusa megkíván. Lóhátról az ember bele tud illeszkedni a nép életébe, inkább együtt érezhet velük.

És Langlet tényleg sok magyar népi szokást helyesen értett meg. Egy-némely igazi magyar hangulatot igen szép költői képekben érzékeltet. Így például, mikor egy kukoricafosztást ír le. Részletesen foglalkozik Langlet a magyar építészettel, irodalommal, történelemmel, sőt még nyelvünk szerkezetéről is beszél egy helyen. Kifejti, hogy a legnehezebben megtanulható nyelvek egyike. Mindez azt mutatja, hogy Langlet nagy alapossággal foglalkozott országunkkal. A könyv legnagyobb értéke különben abban áll, hogy a szerző eleven és elmés hasonlatokban és képekben fejez ki mindent és ezért e mű megkapóan érdekes.

Ystad-tól Haparandáig, azaz Dél-Svédországtól Észak-Svédorszáig az összes nevesebb svéd lapok foglalkoztak Langlet könyvével. Nemcsak a jobboldali és konzervatív újságok, hanem a legszélsőbb baloldaliak is, annak ellenére, hogy tudják: Langlet konzervatív és királypárti. És minden lap megegyezett abban, hogy Langlet könyve kitűnő szolgálatot tett Magyarországnak. Magyarország iránt rokonszenvet ébreszt északon és elősegíti, hogy a svédek e kevésbé ismert országról alaposabb tudást szerezzenek.

Langlet Valdemarnak tehát hálánkat és köszönetünket kell kifejeznünk e könyvért.

Márchis György.

Csabai István: Az erdélyi reneszánsz művészet. 14 képpel. Budapest, 1934.

Erdély művészete ismeretlen világ, melyből alig egy-egy fejezetet sikerült tisztázni. A munka megakadása-

nak oka abban rejlik, hogy lakosságának összetétele a legutóbbi időkig lehetetlenné tette az emléktananyag tárgyalagos felbecsülését és méltatását. Politikai ütközőpont lévén földje, a politikum a tudomány csendes birodalmába is bevonult. Az erdélyi szász és német kutatók minden valamirevaló műemlékét német vándorlegények munkájának tartották s tagadták az önálló erdélyi művészet létét. A románok a keleti ortodoxia birodalmát látták benne s megvetették, lekicsinyelték a nyugati stílusok emlékeit. A magyar szakirodalom nem szívesen nyúlt bele ebbe a tűzfészekbe ahol az adatok feldolgozását nemzetiségi szenvedélyek torzították el; ha tette, oly művek kedvéért tette, melyek kétségtelenül magyar mesterekkel vagy donátorokkal vannak kapcsolatban. A három kutatási irány összeegyeztetése a mai nemzedékre vár s rájuk vár az emlékek és adatok elfogultságtól mentes revíziója és kibővítése is.

Ezen az úton indul el Csabai István tanulmánya, mely egyik leg-homályosabb fejezetre, az erdélyi reneszánsz korára iparkodik fényt vetni. Szerinte ez a reneszánsz kerek három évszázadig tartott s valóban a stíuselemek meglepő szívóssággal éltek tovább akkor is, midőn másutt már a barokk jelentkezett, sőt legszebb virágait el is hullatta már. Az építészetben —, hol a szerző Strzygowski nyomán túlbecsüli a népies emlékek fontosságát — a kastélyépítészet vezet, legszebbek a XVII. századi emlékek, az alsórákosi, keresdi, szentbenedeki és bethlenszentmihályi kastélyok. A legutóbbinak az a nevezetessége, hogy terveit a franciásan művelt Bethlen Miklós, későbbi kancellár, maga készítette. Franciás, velenceies elemek egyesülnek benne az erdélyi általános formanyelvvél. A szobrászat emlékei között a sírkőfaragás áll első helyen, de

János mester kolozsvári sekrestye-ajtaja (1528), — mely nem olasz hatás alatt készült, mint a szerző írja, hanem a német reneszánsznak, Tlötneréknek és Behaméknak lelkéből lelkedezett — a külföld mellett is megállja helyét. A festészetet a reneszánsz nem érintette. Csabai felsorolja ugyan a XVI. századi szárnyasoltárok képeit, ezek azonban egytől-egyig elkésett gótikus alkotások. A hatóerők között helyesen találja meg az olasz szellem prioritását, szerintünk azonban nincsen eléggé tekintettel az anyaország művészetére, melynek összevetése az erdélyi stílussal sok becses megfigyeléshez vezethette volna. A transzilvánizmus, mint művészeti fogalom, nem állja meg helyét. Erdély épületei, szobrai, festményei és iparművészeti tárgyai az anyaországgal szoros kapcsolatban vannak, akár magyarok, akár szászok alkották azokat, csak a románok bizantinikuszláv művészete válik külön. A középkor dunántúli és felvidéki művészetében a német hatás csakúgy szerepet játszik, mint az erdélyiben, tehát az erdélyi szász művészet nem áll magában, hanem szervesen beleilleszkedik a történelmi Magyarország művészeti strukturájába olyannyira, hogy olykor még olasz befolyás is érezhető rajta. Csabai a szétszórt adatokat kritikával szedte össze; külön érdeme vonzó stílusa, könnyed és szellemes előadási módja, mely miatt műve szélesebb érdeklődő-körre számíthat, mint a többnyire laponas, unalmasan megírt idevágó szakmunkák.

Genthon István.

Le Fort Gertrud: A ghetből jött pápa. Ford.: Ijjas Antal. Vigilia kiadás.

Gertrud Le Fort regényében a legszembetűnőbb az expresszionizmus és a középkori krónika hangjá-

nak összeolvasztása. Ez az egység különös hatásokat kelt: egy ponton archaikussá válik, de ugyanaz a pont az, ahol modern. Van benne valami száraz és komoly naivitás, ami a krónikára jellemző, valami szigorú és egyszerű merevség. Elvégre a krónika stílusa nem különbözik lényegesen a preraphaelita kép stílusától: mind a kettő gótikus, vagyis mind a kettő imaginatív. Az érzés ereje nagyobb, mint az érzéki kép. A világ megolvad és eltorzul ebben az érzésben, — a tények belsőkké válnak, megnyulnak és spritualizálódnak. És ugyanakkor, amikor a középkori barát gyermek-ségével a világ tényei számára nem tényekké, hanem magasabb jelentőségeké válnak — ugyanakkor egy, a naturalizmuson túljutott XX. századbeli művész tudatos formaművészete jelentkezik, amely végeredményben ugyanoda jut, ahová a krónikás. Csak most már nem a preraphaelita festővel rokon, hanem Picassóval. — Ez a főérdekesség elvonja az ember figyelmét egyéb, a regénynek nem kevésbé érdekes tulajdonságairól. A könyv nehéz, ennek ellenére jól esik olvasni: vagyis magas, de meséjével nincs semmi baj.

A regény komoly és mégsem fáraszt: vagyis pszichológiai realitása van így jellemrajzai is kitűnőek. Eredeti forma, lekötő mese és lélektani igazság, — még az sem zavarja meg, hogy a regénynek van «tendenciája». Nem tendencia ez végeredményben, mert szorosan hozzátartozik a könyvhöz és nem lóg ki belőle. Álláspontja katolikus és az íróban van annyi ízlés, tudás, hogy nem titkolja el s annak, aki olvassa, nem kell rájönnie elhallgatott és elrejtett célzatokra. Még csak világszemlélet sem az, ami így belenőtt a formába, mesébe és jellemzésbe teljesen egyformán: az ihlet természete katolikus. Művészi ihlet, egyben magasabb; szellemi, de belenyúl az életbe és formálja azt. Az őszinteség természete vallásos ebben a regényben, a pszichológia érték szempontjai vallásosak, a világlátás, az élet élése, a művészet kiformalása katolikus: expresszíven modern és gótikusan csúcsíves. Külön kell, hogy szó essék a fordításról. Ijjas Antal a hangok természetének mérlegeléséig tudatos író, ez egyéb műveiből is kiderült már, most igazolódott. A regény eredeti műként hat.

Hamvas Béla.

A nagy művész felgyűjtja a világot, mert magával ragad minden emberi vágyat és sóvárgást, mely mindannyiunkban él és kifejezésre törekszik.

* * *

A reformátorok máról-holnapra akarják megváltoztatni a világot, mivel ez nem sikerül — áldozatai lesznek az életük rövidege és értéke között fennálló aránytalanságnak.

* * *

Hit nélkül nincs élet, tudás a múlt, de a hit a jövő, életünk bázisa.

PAULER.

* * *

Minden emberi tevékenységre az elégedetlenség hajt. Minden emberi alkotás kiegészítése akar lenni a tökéletlen valóságnak.

PAULER.